

راهبرد های پدافند غیرعامل در برابر تهدیدات فرهنگی مبتنی بر رویکرد آینده پژوهی

زینب نصیری زرنندی^۱، نگین علی اکبری^۲

^۱ کارشناسی علوم تربیتی، آموزگار شاغل در منطقه ی افشار

^۲ کارشناسی علوم تربیتی، آموزگار شاغل در منطقه ی افشار

چکیده

شناخت و درک هرچه بیشتر آینده و ناشناخته هایی که فراروی انسان ها و جوامع بشری قرار دارد از اهمیت بالایی برخوردار است. از آن جایی که نظام آموزش و پرورش یکی از محوری ترین و تعیین کننده ترین نهاد های اجتماعی در ارتقای فرهنگ جامعه به حساب می آید، ضروری است برای رویارویی با تهدیداتی که در پیش روی این نظام استواری یک مقدمه تلقی نمی گردد. از پدافند غیرعامل بهره گیرد. پدافند غیرعامل عنصری است پویا و متحرک، لذا می تواند در اولویت های علمی و پژوهشی قرار گیرد. هدف این مقاله برقراری یک ارتباط منطقی میان راهبردهای پدافند غیرعامل و تهدیدات فرهنگی است. در این مقاله سعی گردیده است با استفاده از روش کتابخانه ای ضمن مرور کلی بر مفاهیم اساسی و مبحث آینده پژوهی، به تهدیدات فرهنگی پیش روی مدارس اشاره شود و سپس پیشنهادات و راهکارهایی برای مقابله با این تهدیدات ارائه گردد.

واژه های کلیدی: پدافند غیرعامل، تهدید، فرهنگ، آینده پژوهی

۱. مقدمه

پدافند غیر عامل در سال های اخیر به عنوان شیوه ای برای دفاع غیر مسلحانه در برابر حملات دشمن ساختاری سازمانی یافته و نهادینه شده است. کشورهایی که پدافند غیرعامل را به عنوان یک راهکار اصلی برمی گزینند به شرایطی از نظر کاهش آسیب پذیری دست می یابند که مطامع کشورهای تهدید کننده بر علیه آنها کاهش می یابد. در جهان امروز کشورهایی که نقاط آسیب پذیری آنها فراوان است و دشمن می تواند با ضربات سریع، حیاتی ترین منابع آنان را منهدم نماید، عوامل تهدید از بیرون را در درون خود ایجاد می نمایند. کاربست شیوه های پدافند غیرعامل جدای از اینکه افزایش ضریب پایداری و کاهش آسیب پذیری را به همراه دارد به عنوان مقوله ای فرهنگی در حوزه ی علوم اجتماعی نیز مطرح شده است. فرهنگ شاید به عنوان بی صدادترین و آرام ترین ابزار تهاجم باشد که آثارش مخرب تر از هزاران بمب و موشک و گلوله است. به خصوص در مورد جمهوری اسلامی ایران که توسط دشمنان، تمام روش ها مورد آزمایش قرار گرفته و نتیجه ای عایدشان نگردیده است، به تهاجم فرهنگی، به عنوان آخرین و قوی ترین حربه امید بسته اند. توجه به تهدیدات نوین دشمن با استفاده از رسانه ها، آسیب روحی و روانی به پیامگیران آنها برای نفوذ گسترده تر در عرصه ی ارتباطات، با حربه های ارتباطی، مورد توجه اکثر کشورهای با فرهنگ اصیل قرار گرفته است. به عبارت دیگر پدافند غیر عامل، تمهیداتی است که در زمان صلح صورت می گیرد و امروزه مردم نیازمند خدمات متفاوتی بوده و نیز به دنبال محیطی آرام و قابل سکونت درون شهرها می باشند و عمده ترین هدف پدافند غیر عامل، ایمن سازی و کاهش آسیب پذیری زیرساخت های مورد نیاز مردم است. در حوزه ی فرهنگ نقش پدافند غیر عامل دو چندان می گردد. اهمیت این موضوع و رابطه ی تنگاتنگی که بین آموزش و پرورش و فرهنگ وجود دارد ما را بر آن داشت تا در این مقاله به نقش مهم پدافند غیرعامل در پیشگیری از تهدیدات فرهنگی بپردازیم. سعی ما بر این بوده که با نگاهی آینده پژوهانه به این مقوله بنگریم.

۲. تعاریف مهم

۲-۱ دفاع غیر عامل^۱

پدافند به معنای حفظ جان مردم، تضمین امنیت افراد، صیانت از تمامیت ارضی و حاکمیت ملی در برابر هرگونه تجاوز است. پدافند غیرعامل نوعی دفاع غیر نظامی است و به مجموعه اقداماتی اطلاق می گردد که به جنگ افزار نیاز ندارد و با اجرای آن می توان از وارد شدن خسارات مالی به تجهیزات و تاسیسات حیاتی و حساس نظامی و غیرنظامی و تلفات انسانی جلوگیری نموده یا میزان این خسارات و تلفات را به حداقل ممکن کاهش داد.

بیشتر نظریه پردازان داخلی، پدافند غیر عامل را با تاکید بر دفاع پیشگیرانه در برابر حملات دشمن و محافظت از غیر نظامیان تعبیر کرده اند. (موحدی نیا، ۱۳۸۹، ص ۳)

۱. Passive Defense

۲-۲ فرهنگ^۲:

اصطلاح فرهنگ در ادبیات فارسی با مفاهیم مختلف به کار رفته است. فرهنگ اسم مصدر فرهنگیدن به معنای ادب کردن و دانش آموختن است. فرهنگ مبدل فرهنگ است و در تکلم هم گاهی به جای فرهنگ استفاده می شود. در زبان لاتین واژه فرهنگ CULTURE است که در اوایل دوران مدرن حضور چشمگیری در بسیاری از زبان های اروپایی پیدا کرد.

۲-۳ تهدید^۳:

تهدید، یک خطر بالقوه است که هنوز محقق نشده و صرفا در حد یک ایده می باشد، به عبارت دیگر تهدید، مفهومی به کلی انتزاعی است به طوری که تعیین زمان و چگونگی مورد تهدید واقع شدن به سادگی امکان پذیر نمی باشد. (اسکندری، ۱۳۹۴، ص ۱۷)

۲-۴ دفاع غیر عامل در حوزه فرهنگی:

دفاع غیر عامل در حوزه فرهنگی عبارت است از مجموعه اقدامات غیرمسلحانه ای که باعث افزایش بازدارندگی در دشمن، کاهش آسیب پذیری های زیرساخت های حیاتی و حساس بخش های فرهنگی و تبلیغی کشور، تداوم فعالیت های ضروری فرهنگی، ارتقا و پایداری ملی، تسهیل مدیریت بحران ناشی از تهدیدات دشمن، عملیات فرهنگی و روانی ضد تهاجم فرهنگی دشمن می گردد. (هاشمی فشارکی، ۱۳۸۹)

بر این اساس دفاع غیر عامل در حوزه فرهنگی در مقابل اقدامات شناسایی دشمن شامل موارد زیر است:

۱- کاهش آسیب پذیری زیرساخت های حیاتی و حساس در بخش های فرهنگی کشور

۲- پایداری فرهنگ و هویت ملی و کاهش آسیب پذیری های آن

۳- مقام سازی ساختار و سامانه های فرهنگی کشور در برابر تهدیدات دشمن

۴- فرهنگ سازی ملی در مورد دفاع غیر عامل و گسترش آن

۳. رابطه ی فرهنگ و پدافند غیر عامل:

یکی از نیازهای بشر حفظ بقا است که راهبرد اصلی هر جامعه محسوب می شود. بنابراین اگر هر موجودی نتواند بقای خود را حفظ کند از بین می رود. جوامعی که توانسته اند بقای خود را حفظ کنند جوامع بوده اند که توانایی پاسخگویی به نیازها و تطابق با تغییر شرایط را داشته اند. انسان شناسان معتقدند ملت هایی در طول تاریخ باقی می مانند که بتوانند مکانیسم مناسب برای خود را داشته باشند که ابعاد مختلفی دارد.

^۲. Culture

^۳. Threat

هر جامعه‌ای باید پاسخ دهد که چگونه می‌خواهد خودش را حفظ کند و در مورد هر کدام از شرایطی که ممکن است اتفاق بیفتد چگونه پاسخگو بوده و خود را تطبیق می‌دهد؟

این مجموعه به نوعی با پدافند غیرعامل در ارتباط است. حفظ بقا از اصول پدافند و جز راهبردهای اساسی آن است بنابراین صحبت از پدافند غیر عامل حفظ بقا و روشهای آن الگوهای شناختی و رفتاری را مدنظر دارد.

رویکرد فرهنگی پدافند غیر عامل پرداختن به باورهاست به معنای این به معنای ایجاد یک عزم ملی تا رسیدن به جامعه‌ای پایدار و امن که در سند چشم انداز ۱۴۰۴ مطرح گردیده است به این معنا که بتوانیم در مقابل هرگونه حادثه‌ای عکس العمل مناسب نشان دهیم این هدف در صورتی محقق خواهد شد که باورهای ماندگار و پر تداوم در اذهان ایجاد کنیم. مصداق این قضیه هم دفاع مقدس است که برگ زرینی از مقاومت و مردم ما در آن شکل گرفت اما امروزه رویکرد دشمن با ما رویکرد منطقه‌ای مانند جنگ با عراق نیست. نظام سلطه با پیشرفتی که داشته یک حرکت و برخورد تمام عیار را با کشور ما در ابعاد مختلف فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و غیره دنبال می‌کند.

۳-۱ تهدید نرم در حوزه فرهنگ:

تهدید نرم^۴ عبارت است از مجموعه تدابیر و اقدامات از پیش اندیشیده فرهنگی، سیاسی و اجتماعی کشورها که بر نظرات، نگرش‌ها، انگیزش و ارزش‌های مخاطبان آماج (اعم از حکومتها، دولتها، گروهها و مردم کشورهای خارجی تأثیر می‌گذارد و در بلندمدت موجب تغییر منش، رفتار و کنش‌های فردی و اجتماعی آنان می‌گردد.

فرهنگ بیانگر شخصیت و هویت ملی کشور و دستاورد معرفتی و فنی انسان و همه جوامع است. فرهنگ کشور دارای سه سطح کلی است. مفروضات اساسی و زیرساخت‌های فکری هر کشور (باورها) که سطح اول فرهنگ تلقی می‌شود. همچنین فرهنگ ملی کشور، دارای مجموعه‌ای از بایدها و نبایدها و ارزش‌هاست که سطح دوم را تشکیل می‌دهد و در نهایت الگوهای رفتاری و اقدام یک کشور، لایه سوم فرهنگ ملی تلقی می‌شود. ابعاد تهدید نرم در حوزه فرهنگ عبارتند از:

(آ) تهدید باورها (مفروضات اساسی) کشور در سه سطح نخبگان، مردم و نیروهای مسلح.

(ب) تهدید ارزش‌های اساسی کشور در سه سطح نخبگان، مردم و نیروهای مسلح.

فرهنگ استراتژیک کشور بر نوع تلقی و الگوهای رفتاری نخبگان و رهبران یک کشور و توان دیپلماسی آن تأثیر می‌گذارد. در صورت وقوع تهدید نرم، در این سطح، کشور حریف می‌تواند با مدیریت ادراک، اندیشه و عزم، رهبران و نخبگان خودی را تحت تأثیر قرار دهد. همچنین فرهنگ ملی شامل باورها، ارزش‌ها و الگوهای رفتاری نهادینه شده در جامعه است که تهدید نرم در این حوزه می‌تواند بر آن‌ها تأثیر گذارد. همچنین فرهنگ دفاعی کشور که منبع قدرت نرم در نیروهای مسلح است در صورت وقوع تهدید نرم در این سطح، موجب از بین رفتن عزم و اراده نبرد و قدرت بازدارندگی روانی می‌شود (کفاش و حمید زاده، ۱۳۹۰).

۴. Soft threat

۳-۲ منشا تهدیدات

۱- تهدیدات داخلی: تهدیداتی هستند که از درون مرزهای یک کشور، امنیت جامعه را به خطر می اندازد و یا ریشه داخلی دارند، مهم ترین تهدیدگران داخلی؛ سرمایه داران اقتصادی، گروه های سیاسی و احتمالاً برخی از سران اقلیت های قومی مذهبی هستند.

۲- تهدیدات خارجی: به تهدیداتی گفته می شود که از خارج یک کشور امنیت آن کشور را به خطر می اندازد و یا تهدیدات منشا خارجی دارند.

موارد زیر از مهم ترین و شایع ترین جلوه هایی هستند که یک تهدید، جدای از منشا و علت آن می تواند به خود بگیرد:

(۱) تهدیدات سیاسی (۲) تهدیدات اقتصادی (۳) تهدیدات اجتماعی و فرهنگی (۴) تهدیدات نظامی (۵) تهدیدات اطلاعاتی و جاسوسی.

۴. آینده پژوهی

آینده پژوهی فراتر از پیش بینی و به معنی هنر شکل دادن به آینده است؛ به آن شکل که آینده را می خواهیم امروزه تغییرات فناوری و متعاقباً تغییر در دیگر جنبه های زندگی، افزایش روز افزون وابستگی متقابل کشورها و ملل، تمرکززدایی جوامع و نهادهای موجود که بدلیل گسترش فناوری اطلاعات شتاب بیشتری یافته است، تمایل روزافزون به جهانی شدن به همراه حفظ ویژگیهای ملی و فرهنگی و بسیاری عوامل دیگر، لزوم درک بهتر از تغییرات و آینده را برای دولت ها و جوامع ایجاد می کند. یکی از مولفه های اساسی برای رویارویی با چالشها، آینده پژوهی است که دانش در برگیرنده تمام جنبه های مطالعه و پژوهش درباره آینده می باشد. (عسگری، ۱۳۹۷)

۴-۱ اهمیت و ضرورت آینده نگری

با ظهور جامعه اطلاعاتی رقابت فزاینده بین کشورها، حرکت های منطقه ای و به دنبال آن تغییرات جامعه سازمان ها را متوجه این مطلب نموده است که برای تضمین بقای خود نیازمند پیش بینی تغییرات احتمالی و واکنش مناسب به آن تغییرات هستند. (جعفری، ۹۷)

بنابراین اهمیت و ضرورت و آینده نگری را می توان به شرح فهرست ذیل نام برد:

۱- ارزیابی توان نیل به مأموریت ها سیاست ها، هدف ها و لحاظ عوامل محیطی در میزان تحقیق آنها از شرایط مهم و اولیه پیش بینی به شمار می رود.

۲- برای تضمین حیات بلند مدت سازمان ها ترسیم افق های بلندمدت برنامه ها و پیش بینی فعالیت ها ضروری است.

۳- آینده نگری موجب سنجش نتایج و پیش بینی عواقب کارها و مانع از بروز مشکلات سازمانی می شود.

۴- شناخت آینده و اهمیت آن می تواند راه گشای خوبی برای تربیت نیروهای مقابله کننده باشد.

ادوارد کورنیش^۵ در هفت جمله، هفت آموزه اصلی برای آینده نگری را مطرح کرده است و به طور خلاصه و مفید، روش ها و ویژگی های آینده نگری را به بهترین وجه بیان نموده است. این هفت آموزه عبارتند از:

- ۱- آماده شدن برای آنچه که در آینده با آن روبرو می شویم.
- ۲- پیش بینی و گمانه زنی نیازهای آینده.
- ۳- استفاده از اطلاعات ناقص در نوعی لزوم اطلاعات ناقص بهتر از بی اطلاعی مطلق است
- ۴- همواره انتظار موارد غیر منتظره را داشته باشیم.
- ۵- به جای افق کوتاه مدت، افق بلند مدت را در نظر داشته باشیم.
- ۶- به طور کارا و ثمر بخش تحلیل کنیم.
- ۷- از گذشته همواره درس بگیریم.

در نمودار زیر به مهم ترین مواردی که مدارس ما را در آینده ای نه چندان دور مورد تهدید قرار می دهند اشاره می شود:

^۵.Edward Cornish

از آنجایی که آموزش و پرورش نقشی اساسی در آموزه های تربیتی و فرهنگی دارد می تواند با اجرای یک برنامه از پیش تعیین شده و جهت دار نسبت به آموزش مهارت های لازم به دانش آموزان اقدام نماید. از جمله مواردی که می توان در این برنامه به آن اشاره نمود، آموزش عمومی دفاع غیر عامل و آماده سازی مدارس جهت بهره برداری در زمان دفاع است. افزایش آگاهی های عمومی، تلاش در جهت افزایش وحدت ملی، استفاده از ظرفیت های آموزشی و فرهنگی، تدریس درس دفاع غیر عامل در کلیه رشته ها از سایر اقداماتی است که آموزش و پرورش می تواند با استفاده از موقعیت استراتژیک خود، به آن ها بپردازد. در موارد ذیل به مهم ترین اصول دفاع فرهنگی از منظر دفاع غیرعامل اشاره می شود:

۱- هوشیاری و مراقبت فرهنگی در برابر تهدیدات و تهاجمات دشمن

۲- آموزش عمومی و فرهنگ سازی مخاطبین

۳- ارتقا اعتماد به نفس ملی و مقاومت ملی

۴- استحکام و مقاوم سازی زیرساخت های معنوی، اجتماعی و فرهنگی جامعه

۵- کاهش آسیب پذیری زیرساخت های عرصه فرهنگ (هاشمی فشارکی، ۱۳۸۹، ص ۸۸)

۵. نتیجه گیری و پیشنهادها:

بهترین جایی که می توان فرهنگ سازی لازم برای مقابله با انواع تهدیدات را ایجاد نموده و نسل آینده را با آن آشنا کرد آموزش و پرورش و مدارس است. انسان از دیرباز به دنبال ایجاد امنیت در محیط زندگی خود بوده و تلاش کرده تا عوامل تهدید کننده زندگی را از خود دور کند. لازمه این نوع دفاع، شناسایی نقاط حساس و در معرض خطر و ایجاد شرایط لازم برای جلوگیری از آسیب های احتمالی است. یکی از حوزه هایی که در زمینه آموزش پدافند غیر عامل باید به آن توجه کرد، نحوه مقابله با شبیخون و تهاجم فرهنگی است که دانش آموزان ما را تهدید می کند. در این زمینه نیز باید اقدامات پدافندی لازم را داشته باشیم که مهمترین این اقدامات می تواند آگاهی بخشی به دانش آموزان و والدین در این زمینه باشد. معلمان، والدین و مربیان فرهنگی، اخلاقی و تربیتی باید دست به دست هم دهند و این تهدیدات را مهار کنند تا نسل نوحاسته را در سراسیمگی سقوط قرار ندهند. پیشنهادهای زیر جهت مقابله با تهدیدات فرهنگی مدارس، ارائه می گردد:

- ارتقای کیفیت آموزش و شناسایی آسیب های تعلیم و تربیت
- ارتقای روحیه اجتماعی، اخلاق و احترام در بین دانش آموزان
- رونق فضاهای آموزشی و مجهز کردن مدارس
- از بین بردن شکاف بین آموزش و پرورش اولیا و دانش آموزان
- تاکید بر موضوع پرورش همسو با موضوع آموزش
- تقویت و تحکیم پیوند عاطفی و روانی مدرسه و دانش آموزان.
- فراهم کردن زمینه نشاط و شادابی در مدرسه برای دانش آموزان
- افزایش آگاهی و نگرش دانش آموزان در مورد تهدیدات فرهنگی

۶. منابع

۱. اسکندری، حمید (۱۳۹۴). دانستنی های پدافند غیرعامل-دوره عمومی مدیران و کارکنان دستگاه های اجرایی. تهران: نشر بوستان حمید، چاپ ششم
۲. جعفری، عمار؛ کریمی، فریبا (۱۳۹۷). سیاستگذاری حرفه ای در نظام آموزشی در هزاره سوم با تاکید بر مبحث آینده پژوهی. مطالعات کاربردی در علوم مدیریت و توسعه. شماره ۱۰. از ۴۷ تا ۵۸
۳. عسگری، پیمان؛ عزیزآبادی فراهانی، فاطمه؛ نوابخش، مهرداد؛ صالحی امیری، سید رضا (۱۳۹۷). آینده پژوهی سرمایه فرهنگی در خانواده ایرانی به روش مدل سازی. شماره ۱۱۲ (علمی-پژوهشی)، از ۱۰۳ تا ۱۱۸
۴. کفاش، حمیدرضا؛ حمیدزاده، غلامرضا (۱۳۹۰). آشنایی با پدافند غیرعامل (مقاومت ملی پایدار). تهران: نشر مدرسه.
۵. موحدی نیا، جعفر (۱۳۸۹). اصول و مبانی پدافند غیرعامل. تهران: انتشارات دانشگاه صنعتی مالک اشتر، چاپ پنجم.
۶. هاشمی فشارکی، سید جواد (۱۳۸۹). کتاب ماه علوم اجتماعی دوره جدید، شماره ۳۵، از ۸۶ تا ۹۴.
۷. ویژه نامه دفاع پنهان، آبان ۹۶
۱. The Humanities in English Primary Schools: Struggling to Survive Barnes, Jonathan; Scoff ham, Stephen Education ۳-۱۳, v۴۵ n۳ p۲۹۸-۳۰۸ ۲۰۱۷
۲. <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/۴۹۴۶۳۳>